

ОТГОВОРИ

от докторант **Васил Николов Караджов**

на въпроси и бележки, поставени в рецензиите и становищата
на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“
по: област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление
3.1 Социология, антропология и науки за културата,
докторска програма „Етнология“

Автор: Васил Николов Караджов

Тема: Устни наративи на града – конструиране на образи

Научен ръководител: проф. д. н. к. Мария Антонова Шнитер, проф. д. с. н. Ивайло Стефанов Дичев.

Уважаемо научно жури,

Възползвам се от възможността на чл. 38, ал. 3 от *Правилника за развитието на академичния състав на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“* и представям писмен отговор на въпросите и бележките в рецензиите и становищата, по реда на тяхното подреждане.

Благодаря на уважаемото Научно жури за оценката на проведеното изследване, изразена в рецензиите и становищата. Представянето на този дисертационен текст пред Вас е вълнуващ за мен момент, предшестван от един дълъг процес на придобиване на нови теоретични знания и изследователски умения, в които се редуваха моменти на любопитство от срещата с нови научни парадигми и отчаяние от временните неуспехи, на радостта от преодоляваните трудности и яда от допуснатите грешки. През целия този лъкатушещ път, не съм изпускал основната цел, която е стремеж за развитие и надграждане на наученото. Резултатът от всичко това е дисертационния труд, който има както своите слабости и спорни моменти (като прецизирането на теоретичния материал, връзката му с теренните материали и техния несъвършен анализ), така и някои постижения и приноси (като например документирането на корпус от съвременни градски наративи, предлагане на възможна типологизация на градски образи).

Рецензия на доц. д-р Вихра Баева

В рецензията от доц. Баева много точно е посочен основния проблем на дисертационния труд и това е неговата *прекалено широко формулираната тема*, от което произтича и трудността за задълбочаване на изследването. Формулирането на толкова широк изследователски проблем наложи и обръщането към множество други научни дисциплини, които при други обстоятелства не биха намерили място в едно етнологско изследване. Това лутане в търсене на етнологския фокус в една такава голяма тема е и една от основните причини написването на настоящия дисертационен труд да отнеме много повече време от предвиденото. Скритите и явни напрежения, заложили в заглавието, са коментирани многократно и подробно с научните ръководители, в резултат на което се появиха няколко варианта на текста и драстични промени в него, докато се стигне до настоящия резултат. За съжаление, в дългия процес на работа не получих съвети от по-опитните си колеги по отношение на това твърде общо и недостатъчно конкретно заглавие и продължих да работя по него.

В този процес, през годините наред с натрупаните знания в етнологията, успях да придобия много и различни знания в дисциплини като лингвистика, литературознание, урбанистика, психология, което от една страна е добре за създаването на една сериозна основа от теоретични знания за един млад учен и е от полза в научните изследвания от интердисциплинарен характер, но от друга страна оказва негативно влияние към „разфокусирането“ от чисто етнологическия анализ на зададената тема. Включването на теоретични постановки от толкова различни науки е вече осъзната грешка, а резултатите от нея са видими и изглеждат като схематично събрана теория. Това доведе и до другия основен недостатък на текста, а именно недобрата връзка между теоретичната част и теренния материал.

Относно *липсата на базово образование по етнология* – това е често срещана и справедлива критика. Същевременно този частен случай – на преминаване от природни в социални науки, поставя и големите въпроси доколко те могат да се противопоставят, да си взаимодействат или да се сравняват по важност и значимост. Този недостатък е осъзнат от мен още по време на Магистърската програма в катедра Етнология. Тогава, а и след това, вече като докторант, съм посещавал самостоятелно различни курсове и лекции, за да може тези дефицити да бъдат компенсирани. Един от тези курсове е „Методи на теренното изследване“, благодарение на който и в комбинация с присъствието ми на студентски теренни практики, съм успял да придобия нужните липсващи знания. По-късно те са приложени в подготовката и провеждането на теренното изследване.

С критиката, че *изборът на автора да отдели устните разкази от останалите форми на словесно общуване в съвременността се оказва непродуктивен*, съм напълно съгласен и също смятам, че това е подход, който ги изважда от една голяма система, в която те са заедно с различни други публицистични, медийни, политически, дигитални и др. наративи, но това действие не е избор на автора, а е ограничение, наложено още в заглавието. Върху идеята *да се избера няколко знакови пловдивски топоси и изследването да се фокусира върху тях* съм мислил многократно и това безспорно е по-плодотворният етнологически подход, но темата на дисертацията е насочена към града, разглеждан като цяло, и насочването на изследователския фокус натам би довело до съвсем различна дисертация.

Благодаря за насоките в рецензията: *друга концепция, която би била приложима и работеща към конкретните разкази би била тази за автобиографичното разказване*. Една от слабостите на дисертационния текст е недостатъчно убедителният анализ на богатия теренен материал. Тук действително подходът с автобиографичното разказване е подходящ и неговото прилагане върху наративи, насочени към града, може да подобри значително текста. Такъв тип разказване се явява отчетливо при разказвачите с по-висока възраст и заема сериозно място в трета глава, която е свързана с различни поколения и техните образи, конструирани за града в тяхното детство, трудов свят и свободно време. Точно този тип анализ на автобиографичното разказване и сравняването му с други начини на разказване в част от интервютата е един от пропуските, които трябва да бъде поправени в бъдещата преработка на текста. Това би дало необходимата етнологическа дълбочина на дисертационния труд.

Относно *проблематиката на разказите и разказването – както в селска, така и в градска среда*, съм се запознал с основните фолклористични текстове по темата. Те бяха много полезни за съвременното градско разказване. В днешно време такъв тип разделяне на селско и градско разказване става все по-трудна задача, заради размиването на големите

разлики между село и град, ясно наблюдавани в миналото, които днес, благодарение на мобилността, развитието на комуникациите и начина на живот, са значително преодолени. Тук остава големият въпрос за приликите и разликите между традиционното разказване, случващо се в едно „относително затворено, еднородно и постоянно като състав общество”, и днешното съвременно градско разказване на динамичното и мобилно поколение. Моите усилия бяха насочени в по-голяма степен към последния въпрос.

Относно препоръката да се разгледат устните разкази в контекста на неприказната проза (легенди, предания, анекдоти, вицове) искам да заявя, че никъде в теренните проучвания, а и въобще в пребиваването ми в град Пловдив през последните години, не съм чул никакви легенди или предания. Относно вицовете, склонен съм да се съглася с отбелязаното в един от наративите, тенденцията е да се срещат преобладаващо в интернет и все по-малко в градското пространство. Липсата на неприказна проза в теренните проучвания се дължи и на факта, че настоящото изследване не е фолклористично. Това не пречи в него да се използва разработеният доказан инструментариум и тази препоръка ще бъде използвана при бъдеща основна преработка на текста.

Към забележката в хода на изложението цитатите са извадени от контекста на цялостния разказ, а понякога са прекалено дълги искам да заявя, че с оглед на моята работа, те не се разглеждат само като цитати, но и като корпус от наративи, които служат за „градиво” в процеса на конструиране на образи. Относно отбелязания *огромен недостатък на текста е липсата на записаните разкази в тяхната цялост в Приложението*. Това е обсъждано в процеса на работа по текста и е надделяла преценката, че тяхното място е в текста и въпреки „натежаването” им на моменти, не бива да бъдат съкращавани. Повторното им добавяне в приложението, заедно с други части от интервютата, които нямат отношение към конструирането на образи, би довело до един ненужно голям общ обем на текста с приложенията. Искам да Ви уверя, че този въпрос е обсъждан на вътрешната защита, където бе предложено пълните теренни материали да бъдат входирани в архива на катедра Етнология, а Вашата идея да бъдат издадени в книга с мнения и коментари може да даде възможността на още по-широк кръг от заинтересовани да се запознаят с този пловдивски терен, за което сърдечно Ви благодаря.

Рецензия на доц. д-р Ирена Бокова

ВЪПРОС 1: *В. Караджов пише, че са използвани методите на етнологията и антропологията. Кой метод или кои методи от етнологията и антропологията използва авторът и какви методи прилага при работа с емпиричните материали, в случая устните наративи?*

Ще разделя отговора си на две части. Избраната методология, използвана в теренните проучвания, включва основно полуструктурирано и наративно интервю. Освен тях е използван методът на наблюдение, който дава различна информация за разказвача, средата, в която разказва, и неговото изпълнителско майсторство. Сега искам да поправам една своя неволна грешка в текста: че методът на наблюдението по-скоро може да бъде определен като метод на слушането. Това определено не е изследователски метод и не съм имал за цел изобретяването на някакъв нов метод, а е специфичен изследователски подход, който отговаря на нуждите на изследването. Подходът е такъв, още в момента на избора на тема, когато започнах да слушам внимателно (или целенасочено) разказани истории в най-

различни ситуации на пребиваването ми в изследваната градска среда. Една част от тях са описани в теренен дневник или запомнени, което по-късно ми помогна в изработването на въпросниците.

След етапите на подготовка, документиране и обработка на наративния материал е извършено етнографско описание, което има за цел да представи събраните наративи. Тази част от изследването е ненужно дълга и подробна, което се отразява в натрупването на обем и е за сметка на следващото по-важно ниво на анализ на наративите. Това от дистанцията на времето, е вече осъзнат от мен недостатък, който е отбелязан съвсем правилно и в рецензиите. Без това да служи като оправдание, това се дължи и на мои лични интереси в етнографията, датиращи много преди изследването на тази тема. Те от една страна са ми помагали в отличаването на определени важни детайли в теренното изследване, но от друга са попречили във фокусирането на следващия по-важен аналитичен етап. Тези трудности са част от моето личностно развитие, а работата върху тяхното преодоляване е част от образователния процес.

Слабо са използвани и не са обяснени методите при работата с емпиричните материали като индуктивният анализ, сравнителният анализ и дискурс анализа. Съзнавам, че аналитичната част е недостатъчна. Също съм пропуснал обяснението защо съм преценил, че не е удачно да се използват методи като анализ на случай, плътно описание, ментални карти. В конкретния случай тяхното прилагане би довело до драстично отдалечаване от темата на дисертацията. Нейната широка формулировка не позволява навлизането в дълбочина на само един или няколко случая на конкретни наративи и изваждането им от градския контекст, а осъществяването на плътно описание на наративно конструираните образи, би довело до невъзможността за събиране на текста в обозрим обем. Менталните карти представят графично и визуално информация и идеи, затова смятах, че при наличното словесно описание, те не са необходими.

ВЪПРОС 2: *Васил Караджов да посочи поне трима автори с принос към проблематиката на темата на дисертацията – изследвания на града, градски образи и градски наративи, в това число и върху материал от Пловдив (без да се посочват изследвания на членовете на научното жури или вече цитирани изследвания в библиографията) и как тези изследвания създават научния контекст на дисертацията.*

За мое съжаление, в дисертацията са пропуснати много повече от трима автори с принос към проблематиката, които сега – след нов прочит от моя страна на текста, и след направените критични бележки, осъзнавам, че са по-подходящи от други използвани текстове. При други автори не съм се възползвал пълноценно от техния споделян опит. Относно изследванията на града на първо място поставям тези на моя научен ръководител проф. Ивайло Дичев, който приживе имаше важна роля в моето развитие. С неговите изследвания съм запознат в подробности, но съм включил много малка част от неговата градска експертиза. Веднага след това поставям като автор доц. д-р Меглена Златкова, при която имах привилегията и удоволствието да водя упражнения в нейната дисциплина „Градски изследвания“, благодарение на което съм запознат много добре с водещите текстове в изследванията на града. Друг важен автор, който мога да посоча в тази област е Лина Гергова (например книгата „Етнически стереотипи във всекидневната култура“, статията Пловдивската „Лайка“ (Случай на мъжко градско разказване)). Относно образите на града, ще посоча три сборника като няма да изреждам авторите в тях: сп. Критика и хуманизъм „Образите на града“, „Interface Sofia: Интерфейс София. Визуален семинар“ и

„Градът на Балканите: пространства, образи, памет”. Относно градските наративи, бих посочил проф. Кьосев (съставител на сборника „Трудният разказ. Модели на автобиографично разказване за социализма между устното и писменото“, „Истории и разказвачи: философия, право, литература”), проф. Магдалена Елчинова (статии „Биографичните наративи – необходим акцент в теренната фолклористика”, „Автобиографичният разказ като самопредставяне”, „Фолклорните наративи като тълковни единици”), Стоянка Бояджиева („Гледница за разказите и разказването”).

Към тези и други, разгледани от мен изследвания, бих добавил и защитените от колеги дисертации в пловдивската катедра по етнология, с които имаме общи изследователски полета в градския контекст на Пловдив. Списъкът може да бъде продължен, но и само тези, разглеждани през годините, но невключени в дисертационния труд заглавия, показват какво съсредоточие на изследователски парадигми е градът и колко трудно е да се обхванат разглежданите изследователски проблеми.

В рецензията на доц. Бокова са посочени основни недостатъци в процеса на работа и на представения за защита текст и съвети как те да бъдат преодолени, което смятам за неоченима подкрепа в моето развитие. Обърнал съм и ще продължавам да обръщам нужното внимание на всеки от тях. Уверен съм, че точно вглеждането в грешките е по-ползотворния подход, за да бъдат избягвани в бъдеще. Съгласен съм с критичната бележка за темата на дисертацията, която *съдържа известно „напрежение“ между отделните части на заглавието*, от което произтича известно „двугласие“ между наратив и образ на града и за града, теоретичен и теренен материал, етнографско описание и етнологички анализ. Всичко това ме е затруднявало неимоверно през годините на упорита работа и съм доволен, че успях да събера тези „напрежения”, с подкрепата на двамата си научни ръководители, в един дисертационен текст, който след необходимата дистанция на времето и с помощта на критичните бележки, може да бъде преработен. Думите на рецензента: *Като цяло авторът прави опит да удържи антропологични методи на изследване и анализ на съдържанието като следващо ниво на работа с емпирични материали* ме задължават да се старая такива опити да бъдат още по-успешни в моята бъдеща работа.

Становище на доц. д-р Валентина Ганева-Райчева

Съгласявам се с бележките на доц. д-р Ганева-Райчева за непълното и на моменти хаотично представяне на разказването в неговата фолклорна и съвременна среда, дължащо се на раздвояването на усилията ми в теоретичния подход към разказването на истории и конструирането на образи, което е довело и до непълното представяне на важни изследвания за разказите и разказването и включването на само няколко от важните български автори. Въпросът за разказването е първият, на който се опитам да си отговоря. В резултат на това се запознах с тематични броеве на различни научни списания, издавани в България през годините и след това се насочих към чуждестранната литература, насочена към наратива. След това теоретичният преглед се насочи към проблематиката, свързана с образите на града. Тази разнопосочна, но необходима според мен, теоретична основа доведе до запознаването ми с изключително дълъг списък от литература, което доведе до следващата трудност за побирането ѝ в една теоретична глава от дисертацията. Бележката за разграничаването на термините „разказ” и „наратив” и използването им като взаимозаменяеми, е много точна и от изключителна важност, не само за този дисертационен труд. В един от първоначалните варианти на текста, разработих подробно темата за история

и теория на термина наротив и неговите различни и широки употреби в чужди научни традиции. Такова задълбочаване с право беше отхвърлено от научните ми ръководители и в текста, предложен за обсъждане, остана малка част от наротивната теория. Тази тема остава отворена за мен и смятам, че една бъдеща, още по-задълбочена работа върху приликите и разликите в нюансите и значенията им, ще има своя научен принос.

Още в първоначалния период на работата ми се запознах със статията „Гледища за разказите и разказването” на Стояна Бояджиева, в която много добре са структурирани проблемите на разказването. Давам си сметка, че отсъствието на това важно заглавие в библиографията е по-малкият проблем, по-големият ми пропуск е този, че след написването на цялата теоретична част не се върнах отново към тази статия, която можеше да даде необходимата обратна връзка. Относно другото заглавие „Речник на термините от словесния фолклор”, въпреки моето научно любопитство и старанието ми да следя работата на колегите от секция „Антропология на словесните традиции”, се изненадвам и съжалявам, че съм го пропуснал, и благодарая за неговото посочване. То със сигурност ще е от полза в развитието на моята работа по тази тема.

Бележката относно разговорните наротиви ще бъде взета под внимание в усъвършенстването на текста. В мащаба на град Пловдив, който попада в категорията големи български градове, действително словесните текстове са *по-рядко повествователни (същински разкази) и по-често неповествователни (скици на разкази, свързани с описания, коментари, оценки)*. Това води до известна трудност при достигането до същинските наротиви и изостря вниманието на изследователя към въпроса кое от четото е наротив и кое не е. Разнородните наротиви в градския контекст може и да звучат като „какафония” за неопитните изследователски „уши” и „очи”, но точно разглеждането им в тяхната комплексност води до тяхната „полифония” и открояването на културната информация, която носят и предават.

Благодарая за очертаното достойнство на труда в *предложения начин за описание и систематизиране на градските образи и типологията на образите на града и разработеният пловдивски наротивен модел*, върху който предстои още работа и усъвършенстване.

Становище на доц. д-р Елица Стоилова

Има ли разлика как един професионален разказвач конструира образи от обикновения жител?

Това е много интересен въпрос, който заслужава внимание. В дисертационния труд като професионални разказвачи са определени двама респонденти – екскурзовод с над 50 г. трудов стаж и радиоводещ с над 30 години трудов стаж. Те разказват определени истории и получават възнаграждения за своя труд. Още петима от разказвачите определям като опитни, заради това, че успяват по различни канали да разказват свои истории пред широка аудитория, с помощта на списание, книги или сайтове. Двама от тях са автори на градско списание, което се разпространява безплатно, и не могат категорично да бъдат определени като професионалисти. Точно това неуточнено положение е една от провокациите на научното любопитство, което ме накара да включа и малка част от историите, които те са разказвали на страниците от списание НУЛА 32 и да ги сравня с това, което са разказали в интервюта. В тях може да се разграничат ясно два вида разказване на едни и същи хора в

ролята им на опитни (или ако допуснем професионални) разказвачи и на „обикновени“ жители на Пловдив. Такава разлика е предопределена и от начините на предаване на истории устно и писмено, и насочеността към аудиторията. Такава разлика се среща и при останалите, включени в изследването разказвачи, които конструират свои медийни или публицистични образи на града и тези, които са словесно конструирани. Разликите са видими и могат да се търсят в конструирания образ в „работно“ и „извън“ работно време. Това е още по-ясно видимо при професионални разказвачи, които имат свои предварително подготвени сценарии (беседа или план на предаване), с които вече са създали своята интерпретация на градски образи. Всички те, в ролята си на разказващи обитатели на града, конструират неговите образи по начин подобен на обикновените жители според своите собствени личен опит и светоглед.

Как и какво помнят и разказват мъжете и жените? Има ли разлика при образите на града, който създават и до колко може да се търси връзка между конструирани на различни образи на (и за) града с мъжки или на женския светоглед?

Въпросът за разликата между мъжкото и женското разказване е много интересен и важен, но той не е бил фокус на моите изследвания и не мога да отговоря на този етап. Събраният теренен материал е подходящ за такъв тип бъдещ анализ. Към този въпрос можем да добавим и проблема за мъжете и жените в ролята на изследователи и евентуалните разлики в четирите възможни варианта при комбиниране на интервюиращ и интервюиран. Това може да очертае една нова изследователска тема със свой научен принос.

Още един въпрос – относно избора на теоретични подходи за изясняване на представения научен проблем и включването на лингвистиката и литературознанието, се оказва важен не само за настоящия дисертационен труд, а и в темите, свързани с история и теория на науките. В образованието ми дотук, тези две науки са били съвсем непознати за мен, затова положих неимоверни усилия, за да вникна в интерпретациите на устните наративи и от такъв ъгъл. Включването им не е под влиянието на научните ми ръководители, а е в резултат от необходимостта за по-пълното изясняване на един обширен културен феномен, при който изкуственото поставяне на граници между науките по-скоро пречи. Ще напомня, че катедра Етнология на Пловдивския университет, в който е предложен за обсъждане този текст, започва като един уникален експеримент на взаимодействие на етнологията и филологията, а в настоящето Етнолингвистиката е най-новата структура в Институт за български език на БАН. Подходът, свързан с избора на теоретични постановки от толкова много и различни научни полета, е избран по такъв начин, за да се опитам да представя сложността и многозначността на термина „наратив“, който навлиза в България от чужди научни традиции, между които има разлики. Това е и предпоставка за определени слабости на дисертационния труд. Съзнавам, че безкритичното доверяване в еднаквостта на термините „наратив“ и „разказ“ е по-лекият път за написване на текста, а сигурната опора в богатата българска научна традиция в областта на фолклора и етнологията, която познавам достатъчно добре, благодарение на знанията, получени в катедра Етнология, би бил резултатния подход.

Благодаря на доц. д-р Елица Стоилова, че оценява моя „оригинален изследователски подход“ и предложената в дисертационния труд „рамка за представяне на образите по хоризонтала и вертикала“, както и за определянето като принос на представения във втора и трета глава емпиричен материал като „даването на възможност да се усети града и да се видят образите, така както са изговорени и конструирани от самите събеседници“.

Още по-полезни за бъдещата преработка на текста и моята изследователска работа са всички критики, показани слабости и препоръките как те да бъдат преодолени. Уверявам, че ще се съобразя с поставените бележки и ги приемам като градивни в моя образователен процес и академично развитие.

В заключение, искам да благодаря на уважаемото Научно жури за всички критични бележки, въпроси и препоръки, и най-вече за посочените в рецензиите и становищата слабости и грешки в процеса на работа и на дисертационния труд. Те са осмислени внимателно и взети под внимание, и съм напълно убеден в тяхната полза за подобряването на текста и най-вече за моето развитие.

08.02.2024 г.

гр. Пловдив

С уважение:

докторант Васил Караджов